

TEREMTŐ TUDOMÁNY

TEREMTŐ TUDOMÁNY

Tanulmányok

2023–2024

SAVARIA UNIVERSITY PRESS

Szombathely – 2024

A kötet az ELTE BERZSENYI DÁNIEL PEDAGÓGUSKÉPZŐ KÖZPONT
KARI KIVÁLÓSÁGI KERETÉBŐL valósult meg

A kiadást támogatta:

Szerkesztette:

HORVÁTHNÉ DR. MOLNÁR KATALIN PHD

DR. HABIL. FÜZFA BALÁZS PHD

Készült 65 számozott példányban
a szombathelyi felsőoktatás 65. tanévében

Ez a(z)

számú példány

DR. BOKA LÁSZLÓ PhD

tudományos főmunkatárs

HUN-REN BTK ITI

egyetemi docens

Partiumi Keresztény Egyetem

**VEZÉRSZEREP, KÜLDETÉSTUDAT
ÉS A KIÚTTALANSÁG TAPASZTALATA
ADY LÍRÁJÁBAN (1908–1911)**

Köztudott, hogy egyfajta irodalmi vezérszerepet már a költő kortársai is kanonizáltak Ady Endre életében: a korát megelőző látnokét, a társadalmi állapotait bíráló mandátumos költőét, vagy éppen az ellenfelek révén a vádként hangoztatott „hiszterikus zseni” portréját. Mindezt természetesen nem függetlenül Ady önkanonizáló, önapostrofáló soraitól poézisben és publicisztikában, élete, működése első évtizedeinek erőteljes nyilatkozataira figyelve. Tény azonban, hogy az életművel foglalkozó szakemberek, monográfusok, irodalomtörténészek is jóval ritkábban figyeltek a helyét nem lelő, nemcsak a világgal és környezetével, hanem önmagával is hadakozó, őrlődő, elbizonytalanodó és kiútkereső emberre, kevésbé foglalkoztak a kiúttalanság tapasztalatát is verseibe foglaló alkotó árnyaltabb arcképének a megrajzolásával, aki magánleveleiben egy végtelenül magányos, esendő, kétségbeesett egyént is elénk rajzol. Az alábbiakban ennek a kérdéskörnek a jobb megvilágítására törekszem.

Ady Endre a milleniumtól a világháború végéig lezajló évek összetett, dinamikusan fejlődő társadalmi-gazdasági és szellemi életének, prosperáló és ugyanakkor vajúdó, válságokkal és riasztó ellentétekkel tarkított kétarcú időszakának talán a legnagyobb hatású költője. Móricz nem véletlenül „Ady-korszak”-nak mondta ezt a két teljes évtizedet. Ady lett a 20. század eleji modern magyar irodalomnak (és a hazai publicisztikai életnek is) egyik vezéregyeni-

sége, olyan origó, akinek verseskötetei új korszakot nyitottak, aki új nyelvet teremtett, aki a lírát ismét az irodalmi érdeklődés középpontjába helyezte. Kulcsfigura, akinek teremtő ereje és nyelvezete mindmáig mérhetően hatott a magyar irodalmi élet későbbi évtizedeiben is. Közéletben és magánéletben is más volt, mint közeli s távolabbi költő-rokonai. „Eretnek volt” – írta róla Schöpflin – s mindennek tudatában volt már indulásakor: „Mindig az eretnek zseni közé fog számítani [...] eretnek volt a politikával, a társadalmi erkölccsel, az egész polgári berendezésű világgal szemben. Mindig a problematikus költő fog maradni, akiért rajonganak, akit gyűlölnek, félremagyaráznak, mindenféle célokra kihasználják, és csak kevesen szeretnek és értenek igazán. Ezt ő maga is tudta, és természetesnek találta.”¹ Schöpflin utolsó mondatának második tagjával (vagyis, hogy természetesnek találta volna) én magam vitatkoznék, hiszen Ady éppúgy az elismerésre és megértésre vágyott, mint akárki más, esendő s hiú is volt, aki esedezett azért, hogy jól értse legalább szűkebb környezete, de az aligha kérdőjelezhető meg, hogy fellépése tudatosan normákat szegett. Kirakatba tett szerelmi lírája radikálisan más volt, mint az addigi költőké, filozófiája pedig a pesszimista, dekadens, mégis életigenlő, arra vágyó életszemlélet marcangolásaként, a lelkében dúló kettősségek, ütközőzónák fájó, ám termékeny táptalajából eredeztethető. Közéleti bajvívásaiban a fellengzős, cinikus, urambátyámos Magyarországon a megcsúfolt hagyományok ellen emelt szót, és a fokozódó társadalmi igazságtalanságoknak lett szószólója, aki lelkéből szereti fáját, mégis a maradi, visszahúzó szemléletek és a sovinizmusok ellen egy magányos harcos elkeseredésével kénytelen lángra lobbanni. Ady talán mindenki másnál jobban és mélyebben értette meg a magyarság attitűdjében és mentalitásában rejtőző lényegi vonásokat, ami egyszerre lelkesítette és keserítette el, de mindenképpen erősítette messianisztikusságát. Igazi protestáns volt, a szó legszorosabb értelmében, lázadó és lázító, s ez életműve szokatlanul egységbe forrott két szeletében, a lírában és a publicisztikában is megnyilvánult. Lényeglátó volta miatt versei és publicisztikai sorai különböző korok olvasói számára is felrázó erővel hatnak. Németh László talán ezért is fogalmazhatott úgy, hogy „a magyar

¹ Schöpflin persze hozzáteszi, hogy „Az ő szelleme az emberek nyugtalanítására való volt, s aki nyugtalanít, ne számítson a mindenki koszorújára”. Vö. Schöpflin Aladár: *Ady Endre*. Bp., Nyugat, 1934. 208–209.

irodalomnak lehetnek nagyobb alakjai, a magyar önismeretnek aligha van mélyebb forrása nála”². Publicisztikai írásai épp ezért máig roppant mód megőrizték aktualitásukat, ösztönös éleslátása különösebb iskolázottsága nélkül is kora szellemi legjobbjai közé emelte, miközben nehéz természete s a sokat hangoztatott királyi pózai, zsenitudata és kiválasztottság-érzése óhatatlanul magányossá is tették. „Kinőtt a környezetéből, mégis benne, sőt érte élt” – írta róla már Fülep Lajos.³

Ha csak e „királyi pózokra” figyelünk, az adysan nagyra növesztett lírai Én-re, félő, hogy az „én hipertrófiája” elfedi az árnyalatokat, ráadásul mindez (ha pózokként nézzük) bő két alkotói évtizedének első felére igaz csupán. Mindennek legalább két, többé-kevésbé ismert oka van. Az egyik az, hogy Ady költészetét teljesen ösztönszerűként lehet leírni, olyan membránként, amely mindent felfog, ami- ben a valós biográfiai alak minden élménye, emléke, öröme és kínja megmutatkozott. Minden csak ezen a túl nagyra növesztett, még romantikus örökségként élő énen, szubjektumon keresztül, de már a modern század kételyeivel, lelki tusáival és persze a saját, belső idő tudatával, többes emlékezetével és a széttöredezettség tapasztalatával is rendelkező, egyáltalán nem egységes „self” szűrőin át kerülhet versbe. Ady korábban is, de 1903 után bizonyosan a verseiben élte ki legteljesebb módon életét, ahogyan Schöpflin is írta róla. „Amit csinált, az tiszta merő impresszionizmus, öntudatának ösztönszerű reagálása az élet váltakozó benyomásaira s ennek a reagálásnak men- nél teljesebb kifejezése. Neki a vers nem penzum, hanem életjelen- ség, élete egy bizonyos órájának rímekbe foglalása.”⁴ Ez az óra persze lehetett a múlt és a jelené egyaránt, egy emlék felelevenítéséé éppúgy, mint aktuális, új benyomásoké. „Neki nincsenek kigondolt, fáradsá- gos agymunkával kimódolt versei, minden sora, minden szava köz- vetlenül az élményből szakadt ki, minden képe szemlélet, emlék, va- lami, amit csakugyan átélt [...] olyasformán, ahogy az impresszionista festők dolgoznak, a primaire benyomást rögzíti meg, amelybe még

² Németh László: *Ady Endre*. In Uő. *A minőség forradalma – Kisebbségben*. I. Bp., Püski, 1992. 441–453.

³ Fülep Lajos: *Művészet és világnézet: cikkekek, tanulmányok 1920–1970*. Vál. szerk. Tímár Árpád, Bp., Magvető, 1976. 74.

⁴ Schöpflin Aladár: *A magyar irodalom története a XX. században*. Bp., Grill Károly, 1937. 174.

nem avatkozott bele az okoskodás logikai rendező és magyarázó igyekezete, amit még nem módosított az élményt bíráló tudatosság.”⁵ Ady számtalan esetben írta kortársainak is, hogy ezt a primer benyomást ne féljenek kiadni magukból. Juhász Gyulának tanácsképp, a Budapesti Napló szerkesztőjeként írta 1905 nyarán, hogy: „Ott fent a nagy intellektus bérceén vágja magát a földre bátran. Ne röstelljen cseccsemő lenni. Rúgjon, ordítson, reszkessen, kísérteteket lásson, gügyögjön, bocsássa, ejtse vissza magát a mi gyermekkorunkba, mely olyan ideges, beteg volt, mint a felnőttiségünk, de szentebb és feltétlenebb. Ebből lesz aztán a vers. Óh, nekem is ritkán sikerül. Úgy, mint Önnek. Pedig vívódó, nagy intellektussal porban fetrengő gyermek-lélekállapotba hulló talentum: ez az igazi lírikus”⁶. Vélhetőleg a túlzott tudatosság okán írt kevésbé biztatón két évvel később Kosztolányi első kötetéről, abban közismerten a meg nem tapasztalt élményeket, a személyesen meg nem élt mélységek elemi, ösztönös visszaadását hiányolva a kétségkívül magas alkotóművészeti „bércek”, és az intellektus zsenialitása ellenére. Amint nem éppen dicséretként írta, a *Négy fal között* szerzője vele ellentétben „irodalmi író”. De Ady itt a maga zsenialitásában azt is bevallja, hogy impresszióit írja le a bemutatandó kötetéről is, minthogy nem akar simán szövegmutatványokat közölni. Fogadják el hát olvasata becsületességét, vagy vegyék maguk kézbe a vizsgált kötetet. Vagyis minden esetben a kiváltott *élmény* lesz elsődleges Adynak – alkotóként és értekezőként is, függetlenül attól, hogy a jelen vagy a múlt táplálja ezt az élményt, egy álom, egy emlék vagy a nyers valóság az eredeztetője. Ady ezen élmény, hangulat vagy impresszió minél mesteribb, minél eredetibb megragadására törekszik aztán a nyelv által, s ennek sokáig leghathatósabb eszköze kétségkívül a sűrítő szimbólum vagy az allegória lesz. De nem mindvégig.

Miközben költészete úgy univerzális, hogy az „én” benne nem kötődik konkrét téridő koordinátákhoz s szoros referenciákhoz, de nem is függetleníthető teljesen mindezekről, az említett másik ok kevésbé poétikai, nyelvi vagy formai. Sokkalta inkább ontológiai, mely szorosan kötődik az egyén Ady Endre sokrétű önidentifikációs, ön-

⁵ Uo.

⁶ Lásd Ady Endre Juhász Gyulának [Budapest, 1905. július 30.] In *Ady Endre levelezése I.* (1895–1907), kiad. Vitályos László, Bp., Akadémiai Kiadó–Argumentum Kiadó, 1998.

elemző folyamataihoz. Ady verseinek központi én-alakzata termékeny és teremtő, mely folyamatosan mozgásban levő szóuniverzumot eredményez. „Adból kifogyhatatlanul buzognak a képek, melyekkel a fogalmakat újjá teremti” – írta Vajthó László, hozzátéve, hogy „e képekből egy egész sereg sorakozik fel önmaga portréjának”⁷. Az *Egy párisi hajnalon* című versének második strófája már így kezdődik: *Ki vagyok?* Ady „szent különélet”-nek mondta önmagát már a Nagyváradon született *Éjimádó* soraiban is, aki „a hazug fények megvetője”. Vajthó a Minek nevezsem magamat? kérdésre számos önmegnevezést sorjáz, melyek többnyire jól ismertek: Góg és Magóg fia; Énekes Vazul; Kipányvázott bús magyar lélek; Paraszt Apolló; Táltosok átkos sarja; A Napisten papja; Szent Napkeletnek mártírja, aki enyhülést Nyugaton keres; Új, balga Don; Modern bolond lovag; Fény-ember, ködbe bújva; Midász király sarja; Szürke országnak a királya; A máglyagyújtók korcs utóda; A Holnap hőse stb. Ady valóban „holtáig fest önmaga portréján és sohasem lesz kész vele”. Nem is ez az elsődleges szándéka tudniillik. Önpozícionáló tudatossága ötvözi a zseniális alkotót, a szó- és nyelverteremtőt és a sikeres önkanonizátort. Ezért lehet ő a halál rokona, mámorfejedelem, új Pán, Mammon kis cselédje, halott mátkafi, muszáj-Herkules, szűz Pilátus, sok rím-pólyás, gyöngye gyermek dajkája, de a hosszan sorolható, hasonló szóképeken túl is egy közösség szószólója egyben. Új magyar csodák várója, Hunnia új szegénylegénye, Ond vezér és Dózsa György unokája, papoknak ivadéka, de sem rokona, sem boldog őse senkinek, egy megátkozott ember, a sátán kevélye. Számomra mindezek közt talán a legfontosabb s legkedvesebb a Pacsirta-álcás sirály – ahogyan a közeli barátok, Juhász vagy Dutka Ákos is sokszor nevezték őt visszaemlékezéseikben (az *Az anyám és én* emlékezetes sorait idézve).⁸ A sirály Baudelaire-től ismert, kettős szimbolikáján túl, azaz a földön esendő, gúnyolt, de az égen, a maga közegében szárnyaló kettősségen túl, itt ugyanis az álcák, a tudatosan vagy kényszerűen viselt maszkok is megmutatkoznak. Ebben az 1906-ban írt versében Ady különben „legbizarabb, legszomorúbb fiú”-nak, „új hangú tehetetlen”-nek is nevezi magát, s itt jutunk el a lényeghez: nem pusztán „csupa rendkívüliség ő, választott ember,

⁷ Vajthó László: *Én, Ady Endre*. Szeged, Széphalom Kör, 1929. 443–444. [Széphalom könyvtár 12]

⁸ Lásd Dutka Ákos: *A Holnap városa*. Bp. Magvető, 1955. 73.

gyönyörben és keserűségben”⁹, nem is csak a lármás, vitázó, provokáló Adyt kell meglátnunk, hanem az érem másik oldalát is. A nagy arc, a királyi pózok, a magabiztosság és a messianisztikus küldetés-tudat kétségtelenül meghatározó, de nem egy ízben el is fed valamit, elrejt emberi gyöngeségeket, esendőségeket, márpedig Ady ezeket is számtalanszor kiírja magából. Az említett versből többen ismerhetik a felületesen nagyképűnek olvasható sorokat: „Csak azért volt ő olyan szép, / Hogy ő engem megteremjen, / Hogy ő engem megfogjon”, de ugyanitt Ady azt is hozzáteszi: „Én kergettem a vénségbe: / Nem jár tőle olyan távol / Senki, mint torz-életével / Az ő szomorú fia”. Ugyanígy számtalan magyarságversét idézhetnénk, melyek egyszerre önkép-építő versek is, a „Hagyjatok meg úrnak, Magamnak”-attitűdök kinyilatkoztatásaié. A *Beszélgetés egy székefűvel* ismert soraival például: „Míg nem jöttem, koldusok voltak, / Még sírni sem sírhattak szépen. / Én siratom magam s a népem”. Ennél is erőteljesebbek olykor a királyi pózok szerelmi lírája, s általában Ady és a nők tengely, viszonyulás kapcsán, melyek nem pusztán a közbeszédben, az irodalomtörténeti elemzésekben is helyet kaptak. „Úgy csókolok én, mint egy isten: / Friné és Genovéa rokon, / Mikor én csókolok. Nem a némbert, / Én magamat csókolom” – idézhetnénk *A Hágár oltára* sorait. Egy kerekasztal-beszélgetésen Rockenbauer Zoltán egyenesen a közvélekedésben ma is élő macsó Ady-képről beszélt, a vátesz-attitűdök kapcsán a korábbi monográfus Kenyeres Zoltán pedig nemrég egy szójátékkal Adyt mint „sáman és showman”-t jellemezte.¹⁰ Aligha férhet hozzá kétség, hogy mindebben egyszerre van jelen – Michael Gamer kifejezésével – a pozicionáló tudatosság¹¹ és a Harold Bloom-i értelemben vett „strong author”, azaz az erős szerző képe is, vagyis Ady kitartó önkanonizátori tevékenysége, mely alkati adottság is persze. Ady tipikus „Petúr-sarjadék” volt, szélmalomharcos, javíthatatlan álmodóként hitte, akarta kora realitásaival szemben a magyar újjászületést. E tagadhatatlan tények azonban legerőteljesebben a *Még egyszer* (1903) s főképp az *Új versek* (1906), a *Vér és arany* (1907), s részben

⁹ Vajthó, i. m., 444.

¹⁰ Vö. *És mégis Ady*. [Payer Imre interjúja Kenyeres Zoltánnal] *Irodalmi Magazin*, 2018/12.

¹¹ Vö. Michael Gamer: *Romanticism, Self-Canonization, and the Business of Poetry*, Cambridge, Cambridge University Press, 2017. 7.

Az Illés szekerén (1908) kötetekben, illetve az ezeket övező polémikákban, korabeli vitáikokban és publicisztikáikban kaptak hangot. A „magamért vagyok s magamnak” attitűdök 1909 előtt még egy messianisztikus (mondhatni a kiválasztottságban szükségszerű) magányosságot mutattak, amely a költészetben is a „faltörő kos” szerepét, egy képletes vezérszerepet predesztinált. A *Szeretném, ha szeretnének* kötetbe kerülő versek s az ezt követő, erőteljesen önelemző időszak költeményei ellenben már egy értelmetlen küldetéstudatról, üres vátesztségről, fojtogató reménytelenségről, belső krízisek teremtette magányról szólnak, később a közvetlen környezet, a szerettek, a barátok esetén is „vak szívű és hideg szemű” meg-nem-értőkről tanúskodnak, a maga teremtette korai maszkok esetén pedig egyenesen bilincs-létről beszél Ady.

Ady küldetéstudatát sokáig saját kora is táplálta. A szimbolista esztétikákban a költő eleve a világtitok, a végső értelem látnoka, aki a világ felszíni jelenségei mögött a lényegét, a végső összefüggéseket sejtje meg. Halála után számosan ezt erősítették. Babits is nem egy ízben így, a világ titkainak, rejtett lényegének látnokaként jelenítette meg őt, Laczkó Géza léleklátó, vizionárius költőnek mondta, Balázs Béla pedig valamilyen ős, barbár sámán szemével néző modern emberről s annak legdifferenciáltabb lelki életéről beszélt. Mindezen vélemények Ady mindmáig „nagy”-nak mondott korszakára, a bő két évtizedes pálya első felére lehetnek csak igazak.

Hogy a fentebb említett királyi pózokat – a magánélet, például a hit és a szerelem terén – árnyaljuk, érdemes az 1908 év végén született, Hatvany Lajosnak írt levélből idézni: „Áldjon meg az Isten, aki-ben hinni kezdek (bár neki nem lehet ebben nagy öröme). Idegeidre vigyázz, de ha kedvelsz egy nőt, add oda az utolsó szálát is. Ez az egyetlen, ami az életért kárpótol s legrokonibb a Halállal s az Isten-nel, kik valószínűleg – egy személy”¹². Magánleveleiben Ady ugyanis szenvedő, szeretetre éhes, sokszor kiszolgáltatott és bizonytalan, de mindvégig tudja azt is – ahogyan többek között a verselgetni tanuló 16 éves Boncza Bertának írja 1911 decemberében –, hogy a jó versért általában igen nagy árat kell fizetni: „jobb lesz, ha nem kultiválja túlságosan az érzéseit, mert a nagyszerű versekért gyalázatosan si-

¹² Ady Endre Hatvany Lajosnak [Érmindszent, 1908. december 26–27.] In *Ady Endre levelezése II.* (1908–1909), s. a. r. Hegyi Katalin, Vitályos László, Bp., Akadémiai–Argumentum, 2001. 132–133.

kertelen étellel fizetünk”¹³. Az alázatosabb Ady egy-egy sorát érdemes észrevennünk persze korábbi is, például az idézett, Juhász Gyulának írt levélből, a jó vers születéséről: „Óh, nekem sem sikerül mindig”. Ugyanilyen fontos, hogy Ady szabad, dacos, kötelmekről mentes, sőt nonkonform egyéniség volt, akit viszont nagyon is foglalkoztatott a kérdés, hogy őt értik-e, megértik-e, jól értik-e. Ha az említett ön-aposztrofálás haláláig is tart, a kiválasztottság-érzés bizonyosan nem, sőt, ez utóbbi átfordul 1908 végétől érezhetően valami másba: kiúttalanságba, reményvesztettségbe, kiábrándultságba. Ady ezen évektől már kilátástalannak mondja, hogy valaha is teljeskörűen megértsék, hogy még életében hallgassanak szavára, sőt elvetni látszik korábban önmaga megkonstruálta profetikus szerepköreit is. Belső diszpozíciói, elbizonytalanodásai, magánya és egyre gyakoribb vívódásai sokáig nem láthatóak a közvélemény, így a kritika számára sem, s maga is sokat tesz társadalmi bajvívásaiban ezen harcosabb énje felmutatásáért. Első, a Nyugat Ady-számában publikált önéletrajzát is úgy zárja, nyilván nagyfokú tudatossággal, hogy szeretné, ha ellenfelei, ellenségei továbbra is ösztönöznék, „mert daccal, göggel, szinte emberfölötti erővel ők láttak el”¹⁴. Mind e mögött fontos tudatosítanunk, hogy Ady maga is „félíg mély csönd és félíg láрма”-ember volt.

Ha mindennek folyamatára kívánunk rátekinteni, érdemes felidézni pár saroktételt. Azt például, hogy Ady élete során állandó anyagi és lakhatási gondokkal, örökös pénzhíánnyal küzdött, amihez már korán egészségi gondok is társultak, ezek komfortérzetét és egyéb szükségleteit is meghatározták. Céljai közt hangsúlyosan szerepelt egy mindenáron véghezvinni akart költészeti áttörés, a modern magyar poézis térnyerése, új publikum nevelése, miközben publicistaként és költőként egyaránt elvárásként fogalmazta meg önmaga számára is a társadalmi állapotokkal szembeni felelősség összetett kérdéskörét. Magánéletében elérhetetlen vagy csak igen rövid ideig megtapasztalt maradt számára a hit bizonyossága, a lelki béke,

¹³ Ady Endre Boncza Bertának [Budapest, 1911. december] In *Ady Endre levelezése III.* (1910–1911), s. a. r. Vitályos László, Bp., Akadémiai–Argumentum, 2009. 326.

¹⁴ Az *Önéletrajz* a *Nyugat* 1909. június 1. számában jelent meg. Eredetijét lásd OSZK, Kézirattár: Analekta 103.

s ugyanígy az otthonteremtés is.¹⁵ Párkapcsolataiban nem tudott kellően állhatatos és hűséges maradni, önnön természetével és ösztöneivel éppúgy birkózott, mint környezetével, illetve a meg nem értés és az elismeréshiány démonaival. Mindezt a csekély számú barátok és támogatók éppúgy szenvedték, mint szerelmei. A sorsszerűnek gondolt Léda-szerelemért küszködve, gyötrődve, újra meg újra önmaga démonaival is szembeszállva tett erőfeszítéseket, s a kiegyezés, a beismerés, a gyónás, a bűnbánat vagy végső esetben a szakítás módzatai foglalkoztatták. A külvilággal, főleg ellenfeleivel, de akár társaival s „munkaadóival” mutatott viszonyaiban és legfőképp társadalmi szerepköreiben ugyanakkor a dacos, a konfliktusokat örömmel felvállaló énjét mozgósította.

A címben feltüntetett időszak Ady életében egyszerre a belső kételemek, a magánélet, illetve a külvilág felé megnyilvánuló, harsányabb hadakozások diszharmonikus időszaka. A költő korábbi önmagával, a maga állította szerepekkel is küzd már, számot vet álarcainak és maszkjainak levethetetlenségével, az önkanonizáció korábbi harsány szólamainak utóhatásaképp ezek terhével is. A megtorpanások és belső elbizonytalanodások, a folyamatos kiútkeresések válságos időszaka ez, a vezérszerep vállalásának és konfliktusos elhárításainak kettős évei. Mindez ráadásul fordítottan arányos költői beérkezésének végső fázisaival. Költészete, dikciója változási pontján ráadásul az ezt meg nem látók sokaságával szembesült, ami csak tovább mélyítette magányosságát, nehezítette társas kapcsolatait. A pózok és messianisztikus szerepek elhagyására vonatkozó attitűdbeli s az ennél is fontosabb poétikai-dikciós versnyelvi változás az 1910-es évek elejétől, illetve a kritikai recepció közt kimutatható óhatatlan fáziskésés, mely mindmáig meghatározza a szakirodalom tétováságát is ezen „kevésbé sikerültnek” mondott évek (1911–1914) verstermésére vonatkozóan egy másik tanulmány tárgya lehet, az alap okok azonban ide vezethetők vissza, illetve innen eredeztethetők.

Mi adta 1908-tól e sokszorosán diszharmonikus időszak főbb kereteit? Helyszűke miatt itt csak néhány kardinális tényre emlékeztetnék. 1908-ra Ady országos viták, polémiák átkozott és áldott főszereplője. A közvélemény jelentősebb része totális lázadónak tekinti, aki

¹⁵ Ady 1913-ban, közel 36 esztendősen írt *Önéletrajz*-át nem véletlenül e sorokkal fejezi be: „többnyire Budapesten és a falumban élek, s természetes, bár kissé szomorú, hogy igazában otthonom, lakásom nincs is”.

kedvét leli a normák fölforgatásában (nem csupán a különféle tabuk ledöntéséről és a költői illetékesség radikális kiterjesztéséről szolt ez, hanem egy kirakatba tett életről, némiképp szándékos botránkozta-
tásról is, hagyományok megtagadásáról és erőteljes nemzetkritikáról, amelyek már a hírlapírói énjében is megmutatkoztak). Az olvasótábor csekélyebb része ugyanakkor megkerülhetetlen sarokkőnek mondja őt az új poézis terén, aki a megfáradt népnemzeti epigonok, az Arany János-i verselést imitálók hosszú sora után végre igazi és minőségi változást hoz a századelő lírájába. Több helyen hangsúlyoztam mások mellett magam is, hogy túl Ady költői és magánéleti működésén, az 1908–1909-es két esztendő kiemelten fontos a magyar irodalmi modernség intézményesülése, új orgánumai és vitái tekintetében is. Az Ady körül fellángolt országos – tehát a szerkesztőségek, kiadók berkein messze túlnövő – csatározások első érdemi hulláma (napilapokban éppúgy, mint a Kisfaludy vagy a Petőfi Társaságban) nem is a Nyugat indulása miatt jelentkezett, „orkeszterek”, inkább A Holnap nevű nagyváradi költőtársaság szeptemberben megjelentetett antológiája kapcsán „zendültek” – ahogyan azt Bányai Elemér, Zuboly is nevesítette –, ekkor tört ki nyílt háborúskodás.¹⁶

Miközben konzervatív publicisták vagy az akadémikus körök karaktergyilkossággal felérő kampányt folytattak ellene, ennek részeként megjelent az Ady-epigonság olykor egyenesen abszurd vádja is azon csekély számú költőtársra, eszmei hívre nézvést, akik kiálltak Ady költészeti forradalma mellett. Az „Adynak immár tábora van”, s az „Ady-féle veszedelem” riogatásai közepette a lírai modernség létjogosultságáért küzdők a nemzetietlen bélyeget határozottan visszautasították, miközben a korszerűbb versszemléletet s az esztétikai értékek primátusát hirdették, ugyanakkor közöttük is leplezett versenyhelyzet teremtdött, s a harsány politikai váddömping a belső meghasonlásoknak is teret engedett. Mielőtt erre röviden ki-

¹⁶ Az antológiát üdvözlő Hatvany Lajos így fogalmazott a *Pesti Napló* hasábjain: „ne féljünk a szótól, itt a forradalom!”, a kötet bemutatásától számított pár hónap alatt pedig konzervatívok és modernek, idősek és fiatalok közt dúltak – messze nem egyenrangú – viták. A korabeli irodalmi élet szinte valamennyi meghatározó hivatalossága megfogalmazta véleményét a „holnapos”-ok és általában az Ady-féle veszedelem ellen. Gróf Apponyi Albert kultuszminisztertől Berzeviczy Albertig, az Akadémia és a Kisfaludy Társaság elnökéig, gróf Tisza István miniszterelnöktől Beöthy Zsoltig s Rákosi Jenőig számosan siettek megbélyegezni a „dekadens” lírát és annak immáron vidéken is teret hódító, hangos csoportosulását.

térnénk, legalább ilyen fontos látni, hogy Adynak 1908-ra komoly anyagi, sőt egzisztenciális gondjai támadtak, de egyéb kihívásokból sem volt hiány. 1907 augusztusában személyes tragédiát élt át a Léda-val közös gyermekük elvesztése miatt, 1908 februárjára pedig fővárosi állása is megszűnt, anyagi bizonytalansága tovább nőtt. Örömmel csatlakozott nagyváradi barátai felhívásához, akik a Nyugatot mintájára modern havi revüt terveztek megjelentetni 1908 tavaszán¹⁷, de ekkor még sem A Holnap, sem a Nyugat nem biztosíthatott kellő jövedelmet számára. A magánéleti tragédia istenkereső versei megjelenésének is egyik fő forrása lett, ugyanakkor 1908-tól egyre látványosabban erodálódott a Léda-szerelem is. Ady mindemellett költőként azt tapasztalja, hogy a várt elismertség helyett leginkább élclapok céltáblájává válik, verseit leginkább korabeli kabarékban gúnyos, epés megjegyzések társaságában „adják elő”, *Az Illés székerén* kéziratával fővárosi kiadóknál pedig szó szerint kilincselnie kell. A helyzet emberpróbáló feszültségeit és terheit egyaránt mutatja, hogy egy adott pillanatban Ady elszámolja magát, hajszott élete, hiúsága és az állandó pénzhiány miatt is felül a Horkayné álneven publikáló Herczeg Ferenc egyik cikkének, amely szerint eltékozolja zsenijét, fővárosi és nagyváradi hívei is csak belőle élnek, „kilóra kimérik húsát”. *Az Illés székerén* kötetének megjelentetésére Ady végül Herczeg lapját, az Uj Időket is kiadó Singer és Wolfner céggel szerződik, ugyanezen a héten közölve híres-hírhedt *A dukduk affér* cikkét, amely minden fegyvertársában nyílt megütközést szült. Ady írása elrúgta ugyanis magától a korábbi támogatóit is, a cikk egész telet meghatározó következményei, az arra adott viszontválaszok ráadásul komoly krízishelyzetbe állították, őt magát is váltságos lelkiállapotba kerítették.¹⁸

¹⁷ Az eredeti szándék évekig fennáll, a megjelent antológiákat követően is, de végül – főként anyagiak hiányában – nem valósul meg a lapterv.

¹⁸ A jogos sértődések vádló leveleket szültek, mindenki magára értette ugyanis az indulatos írást, amelyben Ady taknyos beléje-csimpaszkodókról írt, akik az ő bőrét viszik a vásárra. Azoknak az embereknek – Osvátnak, Fenyőnek, de elsősorban Hatvany Lajosnak – a haragját is kiváltotta, akiktől Ady egzisztenciális helyzete is függött. Ők pedig árulást emlegettek, s ettől kezdve megingott a bizalmuk Adyban. „Az Uj Idők” cikke miatt az egész világ becsapta az ajtót (remélem: pár hétre, ha én kibírom) előttem. Rémes levelek jöttek s jönnek; se aludni, se dolgozni nem tudok”. Vö. Ady Endre Ady Lajosnak [Érmeindszent, 1908 nov. 26.]. In *Ady levelezése II.*, i. m., 107.

Az esetet azért is említtem, mert a szándékait tekintve mindmáig talányos írásban Ady sok későbbi tapasztalatát őszintén előrevetíti – akkor is, ha „politikátlansága”, vagyis a fővárosi irodalmi életben való járatlansága ezt követően csak újabb s intenzívebb fejfájásokat, gondok tömkelegét szabadította rá. Schöpflin nem véletlenül tanácsolta neki – szintén perfídiát emlegetve – 1908 legvégén, hogy: „írjon verseket ihletből, írjon novellákat pénzért, írjon cikket arról, amiről akar – de irodalomról ne írjon!”¹⁹ Az azonban, hogy egy költő beérkezése, hatása sohasem a jelenben mérhető – amit Ady cikke többek között állít –, hanem majd csak a jövő ítél róla, vagy az, hogy ő élete e pontján úgy érzi, inkább lenne szolgabíró Szilágy vármegyében, mintsem országosan szapult poéta – ezek olyan fontos kijelentések, amelyek hitelességét megkérdőjelezni aligha van okunk. Ady – amint a kritikai kiadás megfelelő kötetében N. Pál József is megerősíti, válságos, belső magányt hozó éveit éli 1908 végén, s legalább ilyen fontos, hogy ekkortól túllép a mandátumos költő szerepén, és többes számvetésbe kezd. Soknak és igaztalanak gondolja a sorait felszínesen olvasó, nézeteit ócsárló, a költészetét megérteni sem próbáló konzervatív szemléletű kritikusaival túl a tömjénező hívek gyülekezetét is, amire persze többen buzdítják is, s Ady nem veszi észre a csapdát, hiúságában lépre megy. Igaz ugyanakkor az is, hogy igen kevés valós bizalmasa akadt. „Ami gyötörte őt, az a felismert és átélt – a mellette álló szellemi társaival szemben is átélt – magány volt valójában. Innen nézvést 1908 számára az elbizonytalanodás, az önmagával is megbékülni képtelen ember »helykeresésének« az esztendeje lett”²⁰. Ezt erősíti a vele nyilvánosan is pengét váltó, majd csak 1909 januárjára *A Holnap* nevében kibékülő Juhász Gyula is, aki évek múltán így írt: „Tiltakozás akart ez lenni minden irányban, a nagy magányos oroszán elbódülése, aki le akarta rázni magáról barátai és ellenségei koloncát egyaránt”²¹.

Az ehhez hasonló viták és megtorpanások Ady zaklatott életében korábban sem voltak persze ismeretlenek, 1908 végétől azonban a

¹⁹ Vö. Schöpflin Aladár Ady Endrének [Budapest, 1908. december]. In *Ady levelezése II.*, i. m., 102–103.

²⁰ Vö. N. Pál sorait a kritikai kiadásban az 1908-as költemények keletkezéstörténetéről. In *Ady Endre Összes Versei IV. (Költemények, alkalmi versek. 1908–1909)*. Bp., Argumentum, 2006. 212.

²¹ Juhász Gyula: *Ady és A Holnap*. In Uő., *Örökség. Válogatott prózai írások*. Bp., Szépirodalmi, 1959.

belső vívódások állandósulnak. Ady belefárad részben közéleti, társadalmi harcaiba, elbizonytalanodik támogatóiban, magyarázkodni kényszerül barátai előtt, óhatatlanul, büszkeségből is vagdalkozik, s közben kiúttalannak érzi magánéletét, a kihűlőben lévő Léda-szerelemtől már alig remél megváltó Mindenség-érzést, és ugyanekkori zaklatottságában, legbensőbb Isten-hitében is meghasonlik. A Minden Adynál ugyanis nem pusztá szimbólum vagy szókép. A totalitásra törekvés, a teljesség, a mindig nagybetűs Minden-Titkok megtapasztalhatósága, elérése, átélése a célja égi és földi szerelemben, a transzcendenssel való vágyban éppúgy, mint földi mámorokban. Ennek az „extenzív totalitásnak”²² erős kifejeződését korai nagyváradi korszaka után leginkább az „örök nő” és a sorsszerűnek hitt nagybetűs szerelem által remélte megtapasztalhatónak, de Isten-kereső verseiben is megjelent. A bajok épp ezek elmaradásából fakadtak. A totális feloldódás-vágy és a hajszolt Minden-tapasztalás hiábavalónak bizonyult. Az alkohol, a veronál, később más szerek, illetve a testi mámorok utáni felébredés és a visszazuhanás, az ezek következtében beálló csömör s a keserű kijózanodás olykor bűnbánatot, önutálatot, olykor kétségbeeséssel vegyes iróniát, máskor levertséget és rezignációt szült. „Isten, kétség, bor, nő, betegség / Testem, lelkem összesebezték” – hangoztak a *Sötét vízek partján* sorai már 1907 őszén. Isten és Asszony párhuzama, vagy szerelem és a szintén nagybetűs Halál egysége ekkortól születő több versében is megjelenik.

Az 1909 legvégére megjelenő *Szeretném, ha szeretnének* kötet verseinek forrásvidékén, 1908–1909-ben Ady a Mindenség-élmények, illetve a lelki béke és a valahová tartozni vágyás végső és végzetes elmaradását, ezek totális kudarcát kiáltja a világra: „Ezért minden: önkínzás, ének: / Szeretném, hogyha szeretnének”. Ne feledjük, ekkor kezd meg első szanatóriumi kezelését is az idegeiben megfáradt alkotó. Ez az időszak, ez a többpólusú válság – a közéletben, az irodalmi életben és magánéletében is vívott csaták révén – persze kétségkívül termékenynek bizonyul költészeti termését illetően. Másutt részletesen írtam mindezzel összefüggésben arról is, hogy Ady gyakori helyváltottatásai, utazásai is minden esetben valami többnek: a keresésnek, az űzöttségnek, az elégedetlenségnek és részben a reménynek is a szimbólumai, akkor is, ha legtöbbször ez is a ku-

²² Lásd Koczkás Sándor: A „Minden heroldja”. Ady költészetének időszerűségéről. *Irodalmi és nyelvi közlemények*, 1968. 8.

darcs és a kiábrándulás keserűségével zárul.²³ Nem tud egy helyben maradni, szakadatlan továbbáll, keletről nyugatra, délről északra vágyik, pontosabban mindig el onnan, ahol épp van. Az említett két évben háromszor utazik Párizsba (a harmadik, negyedik és ötödik útjai ezek), összességében bő tizenöt hónapot tölt ott. Fizikailag is folyton úton van tehát, nyugtalansága a helyét nem lelő emberé. Ellenségeitől űzött és önmagát is űzi. „Mióta itt futok, / Nyugtót nem engednek, / Tavasszal kergetnek, / Ősszel is kergetnek. // Én vagyok a vadjuk, / Kivánatos vadjuk, / Utánam iramul / Iramul, szimatjuk” – írja a *Hosszú az erdő* soraiban. Az „éhezett kopókkal” őt üldözők miatt is kevéske megnyugvást vár, szerelmet, megértést keres, de szinte sehol sem talál békét. Párizsban, Nagyváradon, Érmindszenten és Budapesten is ideig-óráig feledheti csupán magányosságát, űzöttségét, csalódásait. A mindenféle bajoktól, rágalmak elől, társadalmi csatározásoktól, *A duk-duk* visszhangjaitól menekülve szó szerint a vágyott nő karjaiban remél vigasztalást, de 1909 eleji (negyedik) párizsi útja már igen gyors és keserű kiábrándulást hoz. Egyre sűrűsödő párkapcsolati vitáikban az akkori közérzetét Bölöni György visszaemlékezése ragadta meg plasztikusan: „Pénzhajszó. Mámorok. Nők. Veronál. A férfi és az ember nagy krízise ez, viaskodnak benne egészség és betegség. Fáradt. Idegei tépettek. És Léda semmiképp sem az számára többé, aki volt”²⁴. Lédának szóló levelei ekkortól egyszerre egy elvagyódó, sóvárgó, olykor büszke és fennhéjázó, máskor egy hálás, reménykedő s nyíltan alávetett személytől származnak, aki minden irányban magyarázkodik, de sorai alapvetően szeretetet nélkülöző állapotokról tanúskodnak. Ady 1909 nyarán úgy távozik Párizsból, hogy csupán levélben köszön el Lédától, Budapesten és Nagyváradon át Kolozsvárra utazik, az említett első szanatóriumi kezelésére. A korábbi Léda-ciklusokat 1909-től felváltja egy általánosabb, névtelen, örök női princípium keresése, amely gyakorta a halálmotívummal is összekapcsolódik. 1909 decemberében ismét Párizs felé veszi ugyan az utat, de ebben a vi-

²³ Vö. Boka László: „*Az elsüllyedt utak*”. *Mindenség-keresés, belső vívódások és a kiütlanság tapasztalata az Ady-életműben*. In Boka László – Rózsafalvi Zsuzsanna (szerk.): „*Valaki útravált...*” – *Az úton levő és kiutkereső Ady Endre*. Bp., OSZK – MMA Kiadó, 2019. 207–243.

²⁴ Bölöni György: *Az igazi Ady*. Bp., Szikra, 1947. 200.

szontlátó eksztázis és a remélt kiengesztelődés éppúgy benne rejlik, mint a végső szakítás lehetősége.

Az ekkor nyomdába kerülő *Szeretném, ha szeretnének* kötetnek két-ségkívül egyik kompozíciós újdonsága, hogy nagyszámú, kilenc versciklus található benne, ám ezek valójában három nagyobb csoportba sorolhatók: a teljes magány, az Én-Te viszony, illetve a valamilyen közösséghez tartozás, tartozni vágyás ciklusaira.²⁵ Az ekkortól megjelenő kuruc-versek a már említett úzőttséget, bujdosást is tematizálva kiemelten fontosak az önelemzések szempontjából is. Ady éppen ezekben a darabjaiban jut ugyanis a „legmesszebbre a mandátum nélkül élő ember alakjának kimunkálásában”. Ahogyan Tverdota György is észrevette, e ponton „ráébred arra, hogy állítólagos küldetése csak üres illúzió volt, hogy nem egy szent ügy hőse”²⁶. Talán emiatt is írhatta az említett kötetről az egyik legelső kritika, hogy abban a póz és a korábban jellemző sallangok is lehullnak a költőről. A kortárs (sokáig Adyt nagyon is riválisnak mondó) Oláh Gábor ekkor írja le találóan, hogy „Ady Endre, mint minden ember, két lélek. Az egyik a csatás, sokszor káromkodó, rendbontó és bálványdöntő külső ember, a másik az élet sötét vizének partján ülő, minden titkok-titkát álmodozó, szomorúan igaz ember”²⁷. Az Isten-kereső versek perlekedő-beletörődő darabjai, a *Rendben van, Úristen* ciklus tulajdonképpen ezért is egyszerre reménytelen s számonkérő attitűdöt mutat, s annak ajánlása, mottója is sokatmondó: „Azoknak a bús valakiknek, akik hitetlenül is az Úristent keresik hívő, bús gerjedelemmel s remény nélkül”. 1910-re a krisztusi korba lépő Adytól sorra születnek a saját végességét, töredékességét megsejtő, ugyanakkor a transzcendens kutató versei, köztük a *Hiszek hitetlenül Istenben* is.

Elrendelésszerű és hiábavaló küzdelmein túl (nemzetével, jelene állapotaival, ellenfeleivel, az Asszonnyal és a Fennvalóval) saját önismerete kibontakozó fázisaihoz ekkortól egyre erőteljesebben csatlakozik a reménytelenség és a végzetszerű egyedüllét félelme. Ezért lesz a *Kocsi-út az éjszakában* főmotívuma a széttöredezettség, a Min-

²⁵ Vö. Borbás Andrea: Az Ady-ciklusok terebélyes családfája. *Forrás*, 2008/11. 55–56.

²⁶ Tverdota György: „Rákóczi, akárki, jöjjön valahára”. Ady Endre kuruc-verseiről. *Iskolakultúra*, 2006/7–8. 37–38.

²⁷ Oláh Gábor: Ady Endre új könyve. *Nyugat* 1910/16. <https://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm> (Utolsó megtekintés: 2024. március 20.)

den Egész eltöröttségének végső bizonyossága. Az Élet ellehetetlenülésének nagy versében a holdfényes éjszakában futó „rossz szer” motívuma a transzcendens és az evilági értékek biztosnak hitt kapcsolatát nélkülöző ember 20. századi, végső alapélményévé válik.

Fontos kiemelni, hogy Ady belső elbizonytalanodásai a külvilág felé többnyire leplezettek még 1910 előtt, nem (vagy csak közvetetten, sűrített versnyelvében) mutatkoznak meg. Nyílt kételyei legfeljebb az ország elmaradottságát panaszló magyarság-verseiben, harcias közéleti csatáiban érhetők tetten, ami korábbi publicista én-jéből is fakad. Belső viaskodásai és az ezekből fakadó sebek és félelmek, akárcsak mandátumosságának elvetése és a kiúttalanság-érzés olyan teremtményekké lesznek, amelyek későbbi költészetét alapjaiban határozzák meg. 1908–1909-ben felerősödő belső vívódásai, elbizonytalanodásai (összefüggésben megfáradt idegeivel, romló egészségi állapotával, hangulatingadozásával) éppen hogy fordítottan arányosak költői beérkezésével, látványos szakmai sikereivel. 1909-re ugyanis Ady szakmailag végképp révbe ér: a Nyugatnak első számú poétája lesz, még ezt megelőzően, márciusban *Új csapáson* címmel novellafüzete is megjelenik, áprilisban, az év húsvétjára A Holnap második antológiája is elhagyja a nyomdát. Tizenöt havi működés után a Nyugat szerkesztősége úgy dönt, tematikus lapszámot szentel neki. Az év második fele szakmai téren további sikereket hoz: vidéki városokba szervezett irodalmi estek és matinék főszereplője lesz, októberben a nagyváradi Fekete Sasban zajlik óriási érdeklődés mellett a Nyugat és A Holnap közös matinéja az ő főszereplésével, novemberben elnyeri a főváros kétezer koronás irodalmi díját, egyre több versét zenésítik meg, ezekből önálló estek születnek. Mindez akkor is fegyvertény, ha sokáig még céltáblája marad az említett vicclapoknak és paródiáknak. A sikerek ellenére azonban közérzetét, kedélyállapotát jól jellemzik alábbi sorai: „Szívbőlileg a leghitványabb, legmegnemérdemeltebb, legjövedőtlenebb a sorsom. Senkim sincs és nincs merre menjek”²⁸. E sorok 1909. október végén íródnak, miután Ady a sikeres holnapos matinét követően egy hasonlóan sikeres temesvári felolvasóestről tér vissza a fővárosba. Egyre borúlátóbb jövőképe okán is a nonkonform ember minden vágya paradox módon az lesz, hogy megértsék, hogy elfogadják és szeressék. Hogy megértésre találjon legalább barátai, szerelmei, hívei

²⁸ Lásd Ady Endre Hatvany Lajosnak. In *Ady levelezése II.*, i. m., 274.

táborában, miközben ő maga fél is mindettől, s önmagát hajszolja vagy éppen átkokkal ostorozza. Az egyéni kiütkeresések és az önboncolások közepette a lelkek útvesztőjének ködbe vesző képeként Ady komolyan eljátszik a hivatásbeli váltás lehetőségével, sőt a teljes költői elnémulással is akár, de a más mint poétasors választhatóságának lehetetlenségét végül bravúrral rögzíti *Az elsüllyedt utak* líderces-zseniális soraiban.²⁹

Az említett évek önfeltárulkozást, minden korábbinál erőteljesebb magányosságérzetet, elemi erővel megmutatkozó szeretetehséget hoznak tehát, visszatekintő, összegző, számvető és hatványozottan önelemző attitűdökkel jellemezhetőek, ezek révén pedig egy új életszakasz kezdetét is jelentik. A *Szeretném, ha szeretnének* kötet után *A Minden-Titkok versei* 1911-ben egy teljes korszakot zár, de innen egyenes út vezet a címében is sokatmondó *A menekülő Élet* (1912) illetve *A magunk szerelme* (1913) kötetekig, azok zaklatott magánéleti kompozícióig, s majd a *Ki látott engem?* csupa kérdőjelet sorjázó nagy prologusverséig. Összességében mindez egy új poétikai, illetve életszakaszt nyit, mely számos ponton (diktóját, formanyelvét, költői képeit tekintve is) eltér a korábbiaktól, tudatosan vállalt programtalansága mellett a szimbólumok ekkor már látványosan visszaszorulnak, helyükbe pedig expresszionista hatás-elemek is beszüremkednek. A kétely, a kiábrándulás nem csak a megélhetetlen totalításra, a korábbi Minden(ség)re vonatkozik ezt követően, hanem egykori önmagára, életútja eszményeire is. Más szóval az „Én” említett kiterjesztésének éveit után itt mintha annak meghasonlászai révén végső leszámolásával találkozoznánk, bár a felszínen megjelenő onnipotencia, mint utaltam rá, korábban is hasonlóan hangsúlyozott bizonytalansággal társult.³⁰ Ady kiúttalanságai, mélypontjai, önemésztő pillanatai az említett időszakban fogannak, s 1911 után a költői lét legfőbb értelméig, a hatás-hatás-talanság, a nyomot hagyás problémaköreiig, a *Ki látott engem?* fajsúlyos kérdéseig vezetnek. Ezért is írhatja keserűen-letisztultan 1913-ban, a *Négy címetlen vers* záró részében, hogy: „Be jó, hogy va-

²⁹ Amint arra Láng Gusztáv is rámutatott, egyúttal *az említett verset Az eltévedt lovas* művészi előzményeként is tárgyalva: Vö. Láng Gusztáv: Az eltévedt lovas. *Látó*, 2019/1. 85.

³⁰ Ezt Veres András is kiemelte már. Lásd Veres András: Ady szimbolizmusának kérdéséhez. *Iskolakultúra*, 2006. 7/8. 3–10.

laki majdnem kell, / Be rossz, hogy én egy tréfa, / Hiúság, Ady, senki sem vagyok, / Csak egy ötlet, / Egy fogás néha”.

Zárásképp az ezt a korszakot, ezt az attitűdöt valamiképp felülírni látszó, öntudatos versre, a *Hunn, új legendára* utalnék még röviden. A közismerten Hatvany Lajos aggályaira válaszként született vers („Hatvany Lajosnak küldöm szeretettel és hálával azért, mert szeret, bánt és félt”) első szakasza így szól: „Minek a tanács, jóslat, aggodalmak?: / Gesztusaim élnek, míg meg nem halnak / S életemnek csak nézői a maiak”. A talán ennél is ismertebb, tizenötödik, záró szakasz értelmében pedig: „Én voltam Úr, a Vers csak cifra szolga, / Hulltommal hullni: *ez* a szolga dolga, / Ha a Nagyúr sírja szolgálkat követel”. Túl az ismert hun mondatakörön s annak egyértelmű párhuzamán, miszerint a hun nagyurakkal nem csak lovaikat, hanem szolgálkat is eltemették, hogy a túlvilágon is nekik szolgáljanak, s Ady itt a nagybetűs Verset nevezi cifra szolgáltnak, mintegy másodrendűnek önmagához és mondandójához képest, ki is emelve az „ez” rámutató szócskát, érdemes alaposabban is szemügyre venni e sorokat. Földessy Gyula, aki 1911 után szerkesztője lett az Ady-köteteknek, azt írta e három sor kapcsán, hogy „az Élet-egész több a művészetnél, s hogy az ember több Adyban a költőnél”³¹. Az elmondottak alapján alighanem érdemes vitába szállni mindezzel, vagy legalábbis árnyalni e tételt, hiszen a költő megbűjlik finoman, mondhatni mesterien saját sorai mögött. Az „Én voltam Úr” sorban a névelő látványos hiánya ugyanis éppen verselési okokra vezethető vissza, arra szolgál, hogy kijöjjön a jambus!³² Vagyis amit Ady tartalmilag állít, azt formailag hazudtolja meg, írja mesterien fölül.

Túl az én-figurációk egyetemességének nyilvánvaló elvén, ahogyan messze nem igaz, hogy a versekben nagyra növesztett szubjektum kapcsán Ady Endre a fizikai hús-vér valóságában egy beképzelt, macsó, nagyképű és fellengzős valaki lett volna, úgy még kevésbé állja meg a helyét azon állítás, hogy a mesterségbeli, poétikai fogásokra a költő ne éppolyan minuciózusan ügyelt volna, mint a mon-

³¹ Lásd Földessy Gyula: *Ady minden titkai*. Bp., Athenaeum, 1949. Illetve: <https://magyar-irodalom.elte.hu/sulinet/igyjo/setup/portrek/ady/foldessy.htm> (Utolsó megtekintés: 2024. március 20.)

³² Amint erre ismereteim szerint első ízben Farkas Zsolt mutatott rá. Vö. Farkas Zsolt: *Jobb kánon a balkánon*. (Szegedy-Maszák Mihály: Irodalmi kánonok). *Holmi*, 1999/8. 1041.

dandója tartalmi erejére. A kettő hatásfoka csak forma és tartalom különös erejében, képei, szimbólumai, rímei, szótagszámai és örökké aktualizálható mondandója szoros egységében, egyszóval poétikai klasszisa felől mérhető hitelesen.